

reg tisztjének esetében a politikai és a szakmai értékek interdependenciája világos.

NŐK A TUDOMÁNYOS ÉLETBEN (Tudományszervezési Tájékoztató, 1973. 3—4.)

Hány egyetemet végzett nő van felelős beosztásban? Mi a mérnöknők és orvosnők helyzete? Milyen arányban kerülnek a középiskolát végzett lányok az egyetemre?

Ezekre a kérdésekre keres választ Egervári Anna cikke. A kérdés gyökere a középiskolába nyúlik vissza. Bár a középiskola padjaiban körülbelül egyenlő a fiúk és a lányok száma, az egyetemi hallgatók között túlsúlyban vannak a férfiak. Különösen áll ez a műszaki egyetemek hallgatóira. Az Amerikai Egyesült Államokban és Európa országaiban azonban egyaránt emelkedik a tovább tanuló nők száma, de az NDK kivételével, ahol az egyetemi hallgatónők száma 52%, mindenütt a férfiak vannak többségben. Manapság az egyes pályák elnöiesedéséről beszélnek. Ez látszólag ellentmond a statisztikáknak. Igaz, hogy a pedagógusok nagy része nő, ezek azonban az oktatás alsó- és középfokán tevékenykednek. Svédországban ritkaság a női egyetemi tanár, Angliában 2%-os az arányuk. Az NSZK-ban még az alsóbb fokú oktatóknak is több mint a fele férfi. A nők egyetemi pályafutására vonatkozó számok sem nyújtanak egyértelmű képet. A Humboldt Egyetemen végzett, 1968-as felmérés szerint az orvostudományi tanszéken a női professzorok aránya 8%, a docenseké 16%. Az orvosnők száma legmagasabb a Szovjetunióban (72%), olyan területeken is tevékenykednek, mint a sebészet. Európa többi országában a vezető nők helyzete továbbra is probléma. A műszaki területen a lányok már a főiskolára való bejutáskor helyzeti hátrányban vannak. Az Amerikai Egyesült Államokban a statisztikák említésre sem méltatják őket. Nyugat-Európában a mérnöki pályán dolgozó nők aránya 0,5% és 2% között változik. Világszerte aránytalanul alacsony a tudományos kutatásban részt vevő nők száma.

A probléma ellentmondásosságáról vall a következő tény: az Amerikai Országos Kutatási Tanács 1970-ben csak 57 nőt foglalkoztatott, pedig a tudományos doktrátussal rendelkezők száma 8305 volt. Nyilvánvaló tehát, hogy a képesítés és az érvényesülési lehetőség egyensúlya valahol megbomlott. Ebből adódik egy még

bonyolultabb kérdés: *mi az oka, a magyarázata a jelenlegi helyzetnek?* Jó, hogy a Nobel-díjasok között nők is vannak; igaz, hogy képesek lennének a műszaki pályán is bármely feladat megoldására. Mint már említettük, a probléma megoldása a középiskolai oktatásban keresendő. Fokozottabb hangsúlyt kellene helyezni a tanulók gyakorlati és műszaki képzésére.

Marad azonban — s ez elsősorban a kapitalista országokra jellemző — a női munka megkülönböztetése a férfiakétól. Az amerikai egyetemek tanszékvezetői megfelelő képzettségű nőknél szívesebben alkalmaznak férfiakat. Ez utóbbiak fizetése átlagban jóval meghaladja a nőkéét, akik férfi kollégáik fizetésének kb. 75%-át kapják. Háttérbe szorulásuk megmutatkozik a kutató-ösztöndíjak odaítélésében is. Az amerikai Országos Tudományos Alapítvány által adományozott fizikai ösztöndíjaknak mindössze 0,03%-át kapták nők.

A családi gondok a legtöbb nőt megakadályozzák abban, hogy lépést tartson a férfiakkal, továbbképezze magát. Nem a képességek hiánya, hanem fejlesztésük korlátozott lehetősége okozza, hogy a tudományos képzettség terén a nők többnyire középszinten rekednek meg.

BALKEZESSÉG ÉS „KÉTBALKEZESÉG” (Studia Psychologica, 1973. 3.)

A balkezesség nem rossz szokás, hanem fejlődéslélektani, örökléstanai és anatómiai probléma — foglalja össze a Szlovák Tudományos Akadémia e témával foglalkozó lélektani kutatócsoportja többévtizedes kutatásainak tanulságát. Az angol nyelven megjelenő szlovák szakfolyóirat ugyanabban a számban több cikket is ennek a kérdésnek szentel. Mivel a mindennapi életben elsősorban az tűnik fel, ha valaki a bal kezét használja a jobb helyett, a köztudatban csak a balkezesség fogalma él. (Attól függően, hogy milyen mértékben használja valaki a bal kezét, lehet kifejezetten és lappangóan balkezes, ha pedig mindkét kezét egyenlően tudja használni, ambidextráról beszélünk.) Ambidexternek nemcsak az számít, aki mindkét kezére egyformán ügyetlen, vagyis „kétbalkezes”. A bűvészek többsége például úgy ambidexter, hogy mindkét kezére egyformán ügyes, vagyis „kétjobbkezes”.

Tény, hogy a társadalomban túlsúlyban vannak a kimondottan jobbkezes cselekedetek. Először is az írás jobb kézzel, bal-

ról jobb felé történik. Ez alól kevés a kivétel (a japánok, kínaiak és héberek irtanak fordítva, és az ókori görögöknek volt különleges írásmódjuk — első sor balról jobbra, második sor jobbról balra). Ezenkívül a legelemből mindennapi tettek — kézadás, hivatalos eskütétel stb. — történnek jobb kézzel. A jobbkezes világ törvényeit követik a forgóajtók és a jobboldalas közúti közlekedés is.

Világunk azonban nem mindig volt jobbkezes beállítottságú. (A majmok vegyesen használják jobb és bal végtagjait.) Óskori leletek tanúsága szerint a jobboldalúság kialakulásában a munka fejlődése játszik döntő szerepet. Míg a kőkorszakban az eszközök alkalmasak mindkét kéz használatára, a bronzkorszakban többségben vannak a jobbkezi szerszámok. A jobboldalúság kialakulásában az önvédelemnek is szerepe lehet. Az élet szempontjából legfontosabb szervünk, a szív védelmében biztonságosabb, ha veszélyes helyzetben a jobboldalé a vezető szerep, a baloldal pedig védetebb helyzetben marad. Az őseimber „kezes-ségére“ a barlangrajzokból következtethetünk. A jobbkezes az emberi profilt bal felé fordulva, a balkezes meg jobb felé fordulva rajzolta. Az általános jobbkezes kifejezésre jut a nyelvhasználatban is. Latinul „sinister“ = gonosz, baljós; franciául „gauche“ = ügyetlen; olaszul „manca“ = hibás, tökéletlen; németül „link“, angolul „left“ = ügyetlen, rossz; spanyolul „zurdo“ = rossz; a magyarban ilyen szavakkal találkozunk, mint „balkezes, baleset, baljós, balsors“. A középkori keresztények az ördögöt balkezesnek hitték.

A szlovák kutatók abból indultak ki, hogy az emberi test belsejében az izmok és a vér felépítésében kétoldalas szimmetria figyelhető meg, de a különböző belső szervek elhelyezése aszimmetrikus. A szív, a gyomor baloldalon, a máj, a vakbél jobboldalon vannak. Az emberi agyvelő és a két testfél páros szerveinek is aszimmetrikus a működése. Az egyik fél fejlettebb, rendszerint erősebb és a működésekben ügyesebb. A jobb kéz mozgásait a bal agyfélteke irányítja, míg a bal kézet a jobb. Végtagjaink agyi mozgatóközpontja mindig az ellenkező oldali agyféltekén található.

Megfigyelték, hogy a számi ikerk esetében ez az aszimmetria tükröképszerű. Ha az egyik jobb-, a másik balkezes, ha az egyiknek a hajnövése a fejtetőn az óramutató járásával egyező irányba csavarodik, a másiké ennek épp a fordítottja. Az egyik iker jobb kezének ujjlenyomata közelebb áll a másik bal kezének

ujjlenyomatához, mint a sajátjééhoz. A balkezes nem ügyetlenebb, de mivel a jobbkezesek világában él, munkájában gyakran kényszerül a természettől ügyetlenebb kezét használni.

Oldalasságot, laterális preferenciát nemcsak a kéz esetében állapították meg, hanem egyéb, páros funkciójú testrészek esetében is, mint láb, szem, fül, állkapocs. A balkezes a bal szemét, a jobbkezes pedig a jobbát részesíti előnyben, illetve a bal és jobb állkapcsát, ami azt jelenti, hogy inkább az illető „kedvelt“ oldalról rág. A fül esetében bizonyos megoszlás figyelhető meg, míg egyik a beszédhangokra, a másik különböző fizikai ingerek (zörejek, zene) hatására érzékenyebb.

A kísérletek azt bizonyították, hogy a kétoldalas agykérgi mezők egyik oldalán az elemző tevékenység, az elvont gondolkodás és időérzékelés, azaz pavlovi terminológiával élve a második jelrendszeri funkciók idegződnek be; a másik oldalon a preverbális és prelogikus szinten lejtéshódó térérzékelés, zene- és arcmemória, vagyis az első jelrendszeri funkciók beidegződése figyelhető meg. Ha a „kezes-ség“ domináns mezőjét átvisszük a baloldalra, ez magával hozza a beszéd és írás domináns mezőjének átvitelét is, ami az érzékelés és beszéd rendellenességein kívül különböző érzelmi zavarokhoz vezet. Az átszoktatás során, attól függetlenül, hogy erőszakolt vagy spontán folyamatról van szó, felborul a szervezet egyensúlya. A szabályozás tehát oka lehet a szervezet és környezet kedvezőtlen egymásrahatásának, amely hatással lehet az érzelmi kiegyensúlyozottságra. A laterális dominancia elengedhetetlen feltétele a személyiség sokoldalú fejlődésének.

A „kifejezett“ oldalasság hiánya, a „kétfelkezesesség“ pszichopatológus rendellenességek, értelmi gátoltsággal, neurotikus állapotok megjelenésével jár együtt. Jellegzetes az a tünet, amely a matematikai viszony-kategóriák elsajátításának képtelenségében nyilvánul meg. Ennek egyik esete, mikor valaki képtelen kimondani egyszerű számjegyeket, de képes komplex feladatok megoldására; gyakoribb ennek az ellenkezője: valaki felismeri az önálló számjegyeket, de nem képes felfogni értéküket, és nem tudja megoldani a legegyszerűbb matematikai műveletet sem.

A szlovák kutatások felhívják a figyelmet arra, hogy bizonyos kedvezőtlen oldalassági viszonyok esetén fokozott a határozatlanság, a tévova cselekvés, az elmentmondásra való hajlam. A „kifejezett“ oldalasság hiánya mind a motorikum, mind pedig az érzékelés területén tévova

35

cselekvésekhez vezethet. De a kifejezett oldalasság hiányával együtt járhat a pszichózis számtalan szimptomája, a társadalmi normákhoz való alkalmazkodási készség hiánya.

A legújabb statisztikai felmérések szerint az utóbbi évtizedekben nőtt a balkezesek száma. Ez nem amiatt van, hogy több balkezes születik, hanem mert a szülők kevesebb gondot fordítanak balkezes gyermekeik átszoktatására. 1968-ban a londoni West Enden üzlet nyílt *Mindent a balkezeseknek* felirattal, ahol különböző sportágakhoz balkezes felszerelést és orvosi műszereket árúsítanak.

A szlovák kutatások jelentősége abban áll, hogy a balkezességet beilleszti az oldalasság általánosabb összefüggésrendszerébe, s ezzel a tudományos közvélemény figyelmét olyan eddig alig ismert jelenségre irányítja, mint a „kétbalkezesség” (ambidextria). Az új tudományos felismeréseknek természetesen számos pedagógiai vonatkozásuk van, amivel a szerzők e cikkek keretében nem foglalkoznak.

NÉPZENE ÉS MODERN ZENE (Világosság, 1973. 7.)

Az Új Zene körül kibontakozott vitának gyakran idézett alakja Theodor Wiesengrund Adorno. Tudományos munkásságát ellentmondásosan értékelték: volt, aki „szavahihető tanúként idézte”, és volt, aki „a vádlottak padjára ültette”. Egy dolog azonban bizonyos: nem lehet közömbösen átsiklani korproblémákat regisztráló zeneesztétikai, szociológiai és filozófiai elemzései fölött. Noha egyetlen modern zenei irányzat, a dodekafónia mellett kötelezte el magát, s céljaul tűzte ki „az általa kezdettől fogva egyedül üdvöztetőnek tartott *Schönberg-kör* érvényesülésének útját egyenesetni, minden egyéb zenei teljesítmény pusztítása árán is”, elméleti felkészültsége és igényessége, amellyel a polgári kultúra válságjelenségeit a zenében és a szellemi élet más területein lereagálta, az avantgárd élvonalában biztosított számára helyet.

Breuer János tanulmányában a zenekritikus Adornóról ír, arról, aki a XX. század magyar folklorista iskoláját, különösen pedig Bartók Béla művészetét értelmezte. Négy Adorno-cikk képezi a vizsgálat tárgyát, az idevágó kommentárral és más zenészekről idézett szövegrészekkel.

Adorno zenekritikáival a húszas évek közepe táján jelentkezett, eleinte a bécsi *Musikblätter des Anbruch*-ban, majd a berlini *Die Musik* című folyóiratban. Az

1925-ben közzétett *Volksmusikbearbeitung*-ban (*Die Musik*, Mai 1925) a népdalkutatás elméleti kérdéseinek kifejtésére vállalkozott. Érdekes megemlíteni ezzel kapcsolatban Adorno feltűnően pozitív véleményét Bartók 1923-ban közölt tanulmányáról (*Die Volksmusik der Rumänen von Maramures*): „...zeneszerző az, aki gyűjt, nem szabadon lebegő etnológiai tudásszomj vezérli, eleven kapcsolata a népzenehez, amely személyiséggé érlelte, az irányítja rendszerező cselekedeteit.”

„A kiadvány szenvedélyes egzaktuságát” emeli ki, szemben „a feldolgozók természetlen jártasságá”-val. Bartók folklorisztikus terve a zeneszerzőt a népdaltól való legnagyobb távolságban idézi meg, és mekkora szerencse, hogy a zeneszerző Bartókhoz legközelebb a népdal áll. Néhány hónappal később közölt cikkében (*Pult und Takstock*, Juli 1925) a zeneszerző Bartókot megillető helyet keresi az Új Zene képviselői között. Adorno két végletes pólus — Schönberg és Sztravinszkij — között találja meg Bartók helyét, mesterségesen elkülönítve Bartók zeneszerző egyéniségében a népi ihletésű alkotót a modern művésztől: „E szvit zenéje (Bartók Tánecsztvíjéről van szó) is közeledik Sztravinszkijhoz; bár el kell ismerni, hogy Bartók ritmikái emancipációja, metrikájának mozgása és vonzódása az ötrészes alakulatokhoz az orosz mestertől való teljes függetlenségének megállapítására jogosít fel.” A *Zur Gesellschaftlichen Lage der Musik*-ban így ír róla és a XX. század magyar folklorista iskolájáról: „Bartók radikális folklorizmus a partikuláris anyag racionális megkonstruálásában bámulatosan hozzá hasonul a Schönberg-iskolához. Bartók azonban teljesen egyedülálló jelenség az objektívizmus területén; korábbi munkatársra, Kodály a valódi folklórt már valamiféle osztatlan népi élet romantikus ábrándképévé hamisítja, amely az ősi melodika és az érzéken puha poszt-impressionista összhangzatvilág kontaszta miatt önmagát denuncijálja.” Feltűnő, hogy amilyen mértékben vált nemzetközileg is elismertté a két magyar mester művészete, olyan mértékben torzult el az Adorno által róluk kialakított kép. Zenefilozófiájának ez a páfordulása végső soron a zeneművészet népiessége ellen irányult. Furcsa módon számára a zeneművészet népzenei forrásból való megújulásának lehetősége a fasizmussal való rokonszenvet jelentette; amikor mindenféle népi hangot kirekesztett az Új Zenéből, akkor tulajdonképpen saját politikai, világnézeti, társadalmi távlatvesztését leplezte.

Ilyen előzmények után váratlan for-